

Bono Zvonimir ŠAGI

KRŠĆANSKO SHVAĆANJE MJESTA I ULOGE VJERE U DRUŠTVU*

Sažetak

Autor nastoji prema kršćanskom shvaćanju rasvijetliti problematiku vezanu uz mjesto i ulogu vjere u društvu u sklopu suvremenih svjetskih procesa. Svjestan je da to može tek djelomično. Razlaganje postavlja na dvije razine: supstancijalnu - samo kršćansko shvaćanje vjere, odnosno religije i odnosa religije i kulture i proceduralne - kako praktično označiti mjesto i ulogu vjere/religije u društvu. Iznosi kršćansko teološko shvaćanje vjere kao međusobnog čina odnosa čovjeka prema Boga i Boga prema čovjeku i istovremeno vjere ukoliko je čimbenik zajedništva. Osvjetljava vjeru i kao religiju, kao skup simbola. Religija naime svojim simbolima, obredima, običajima živi u ljudskom društvu, postaje izraz ljudske društvenosti. Vjera izražena u simbolima postaje važna u svakom formiranju kolektivne svijesti pripadanja nekom identitetu. Etnički i društveni identiteti obilježeni su uvijek i religijom.

U drugom dijelu autor razlaže kako konkretno Katolička Crkva shvaća mjesto i ulogu vjere i same sebe kao zajednice, sastavljene od ljudi koji ujedno imaju i svoj etnički, nacionalni, grupni identitet, u jednom konkretnom društvu, u jednoj određenoj državi. Taj se dio razlaže prvenstveno s obzirom na situaciju u zemljama tranzicije, koje sada tek ulaze u društveni pluralizam i sekularizam modernog svijeta. Kako urediti odnose s državom, pitanje vjere i vjerskih iskaza u javnosti; utjecaj religija na društveni poredak; vjera i politika; traganja za etičkim konsenzusom.

Uvod

Sve što o ovoj temi mogu iznijeti, bit će tek pokušaj da se na malo konkretniji način rasvijetli problematika vezana uz odnos vjere/religije i modernog pluralnog društva. Teoretski i općenito bilo bi moguće relativno lako iznijeti kršćansko shvaćanje ove problematike, ali ako se ona pogleda u sklopu suvremenih procesa koji se događaju na globalnoj razini, na razini velikih svjetskih civilizacija, to nipošto nije lako, ni samo s katoličke strane, a kamoli s pozicija cjelokupnog kršćanstva. Neki u

* Predavanje održano na međureligijskom kolokviju "Katolici i muslimani" 13. studenoga 1999. na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu.

Katoličkoj Crkvi misle da bi trebao biti sazvan i novi Koncil kako bi se prepoznao i procijenio trenutak¹ - koje je pravo mjesto i uloga vjere u svijetu trećeg tisućljeća. Suvremeni procesi dovode u pitanje sve identitete. Svijet se nalazi u procjepu između supstancijalnih i proceduralnih pitanja. Vlada uvjerenje da je s obzirom na moderna informatička sredstva najvažnije dogovoriti dobru proceduru međusobnih odnosa i da više ne bi trebalo biti važno što tko stvarno vjeruje ili ne vjeruje. U takvom razmišljanju s osobnom vjerom u Boga moguće je zamisliti drukčiju situaciju u društvu nego s religijom kao povijesno-društvenom pojavom. Religiju kao da nije moguće zamisliti bez društva kao nosioca tradicije, kulture, civilizacije. Zato i sa samim pojmom religije imamo problema. Tisuće mogućih definicija pojma "religija" samo dokazuje kako se radi o složenoj pojavi. U vjeri bismo se lakše složili, ali u religijama se razilazimo, kao da smo u istoj dvojbi: dati prednost supstancijalnom ili proceduralnom kad je riječ o mjestu i položaju vjere/religije.

Mi ćemo ovdje pokušati stvari gledati na te dvije razine. Najprije nešto malo o samom kršćanskom shvaćanju vjere - možemo li, i koliko, razlikovati vjeru od religije; koliko vjera gradi, odnosno utječe na izgradnju društva? Zatim, autonomija društvenog i religioznog u interakciji, odnosno u uzajamnoj funkciji na dobro čovjeka. Dakle, supstancijalna pitanja - što je što? I proceduralna - kako?

I. Kršćansko shvaćanje vjere u društvu

I.1. Kršćansko shvaćanje vjere

Katekizam Katoličke Crkve jednostavno definira vjeru kao "čovjekov odgovor Bogu, koji mu se objavljuje i dariva, pružajući istodobno čovjeku preobilno svjetlo u traženju zadnjeg smisla života".² Ovako teološki definirana vjera pretpostavlja da je u čovjeku težnja za Bogom i da čovjek stvarno Boga traži, pretpostavlja zatim i da se Bog objavljuje, tj. da postoji Božja objava.

Na toj crti, vjera osim što je interpersonalni čin - čovjeka prema Bogu i Boga prema čovjeku, ona je usmjerena i na zajednicu, na odnose s ljudima. Po tim se odnosima također i prenosi što je Bog objavio tijekom povijesti (tradicija kao živi kanal prijenosa). Vjera zato u ljudskoj zajednici nadahnjuje i uvjetuje način ponašanja. Čovjekovo traženje Boga izražava se kroz konkretne oblike - to su religiozna ponašanja, molitve, obredi itd. Vjera kao izraz osobâ u zajednici, stvara religiju kao skup simbola. Religija pak svojim simbolima, obredima, običajima živi u ljudskom društvu, postaje i izraz ljudske društvenosti. "Religije se u tom pogledu pojavljuju

1 Nedavno je na Sinodi biskupa za Europu u Rimu na oprezan način progovorio milanski nadbiskup kard. Carlo Maria MARTINI. Prema njegovim riječima cilj bi novog koncila bio "da bismo raspravili, zajedno sa svim biskupima, one probleme koje moderni život postavlja pred nas, okupivši na jednom mjestu i usporedivši različite jezike i različite kulture u kojima danas živi kršćanska poruka", dakle, novo sučeljavanje katoličkog kršćanstva sa suvremenim svijetom (prema novinskoj vijesti: *Vjesnik*, 9. listopada 1999., str. 9).

2 *Katekizam Katoličke Crkve* (KKC), 26.

kao socijalna memorija univerzalnih iskustava, što izvire iz kolektivne dinamike nesvjesnoga.³ Na toj se razini osobna vjera kao čin pretvara u religiju kao objektivnu pojavu i usložnjava se, jer se povezuje s kulturom. Kršćanska vjera prema tome, hoće li biti živa, stalno se nastoji posvijestiti, uzdići u čin osobe. Zato je za kršćanstvo važno i razlikovanje vjere i religije kao izraza vjere, iz čega proizlazi potreba neprestanog provjeravanja, u svjetlu Božje objave, vanjskih iskaza vjere, pročišćavanja i oživljavanja religioznih običaja i tradicija. Religije su više vezane uz kulture, kao snažni izraz ljudske naravi. A kulture, iako nose "sa sobom svjedočanstvo onoga otvaranja prema univerzalnosti i transcendenciji koje je svojstveno čovjeku", ipak su prožete dinamičnim snagama ljudi i njihove povijesti pa zato nesavršene, sadrže i grješnost, te zato ne mogu biti kriterij prosuđivanja a "još manje kriterijem istine glede Božje objave".⁴

Imajući sve to u vidu, mogli bismo na pitanje što je vjera odgovoriti s poznatim francuskim dominikanskim teologom D. M. Chenuem: "To je iskaz u obliku postavki, ali to je također i zajedništvo u Božjoj riječi, u otajstvu Boga... Sadržaj vjere je sasvim objektivna: ja nemam prava da mijenjam Božju riječ; ali kad je usvajam, ja to činim posredstvom svojih osobnih sredstava. Vjera je dakle subjektivna u mojoj nutрини, što ne znači da je ona po sebi subjektivna." Sv. Toma je učio: "Predmet je vjere jedno i drugo; formulacije su prijeko potrebne, ali vjera je također i sudionništvo u Božjem otajstvu, i to u prvom redu."⁵ Vjera je i živo iskustvo. Ako se poslužimo mišlju M. Heideggera, onda je "vjerovanje način čovjekova zauzimanja stajališta u cjelini zbilje, koje nije moguće svesti na znanje jer mu nije primjereno". Nužno je, prema tome, vjera vezana uz praxis, i to bitno. Tri sastavnice čine cjelovitost praktične vjere: sadržaj, obredi (iskaz, kult, molitve), način života (moral).

1.2. Vjera kao simbol zajedništva - identiteta, kulture

Vjera u jednoga Boga uvijek je i simbol zajedništva, ona je poziv na duhovno zajedništvo i stvara zajedničku svijest. Ja vjerujem - mi vjerujemo. Kršćanska vjera u božansko Trojstvo samo još izrazitije upućuje na međusobne odnose. Osobe se mogu shvatiti samo preko odnosa. Vjera zato ima i društvenu dimenziju. Vjera izražena u simbolima postaje važna u formiranju kolektivne svijesti pripadanja nekom identitetu. Etnički i društveni identiteti obilježeni su uvijek i religijom. U tom smislu religija poprima sociološka obilježja, tako da nije uvijek, ni sa svojim nutarnjim sadržajem ni sa stvarnim osobnim odnosom pojedinaca prema Bogu, samo osobni stav, nego se pretvara u simboličan izraz kulturnog, nacionalnog/etničkog ili društvenog identiteta. Sociolozi mogu s pravom tvrditi kao, primjerice, M. Weber, da je religija "poseban način djelovanja u društvu",⁶ o kojemu ovisi

3 Peter EICHER, *Odnos do Boga in obnašanje družbe 1. del.*, u: *Znamenje XXV* (1995)5-6 (Petrovče, Slovenija), str. 18. On kaže da "religije predstavljaju središnje simbole podsvjesnoga na socijalni način, kolektivno ih doživljavaju i društveno normiraju".

4 Usp. IVAN PAVAO II., *Fides et ratio*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 117), Zagreb, 1999., br. 70 i 71.

5 M. D. CHENU, u: Jacques Duquesne, *Intelektualac u slobodi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 118.

6 Usp. navod u: Jean-Paul WILLAIME, *Sociologia delle religioni*, Il Mulino, 1996., str. 26s.

učinak i moralna kvaliteta samoga društva. Posebno to dolazi u obzir kad se imaju u vidu organizirane religije, njihove religiozne tradicije, običaji i institucije. Religiozni identitet je zbog toga teško odvojiti od kulturnog, etničkog, odnosno nacionalnog. Jedan drugog uvjetuje i kvalificira. "Stoga kršćani moraju posjedovati odgovarajući dar razlikovanja." Bog naime "ljudima objavljuje tajnu svoje ljubavi njihovim jezikom 'da ih pozove u zajedništvo sa sobom i da ih u nj prigrlji' (*Dei Verbum*, 2)".⁷

Ta povezanost kulturnog, etničkog/nacionalnog i religioznog, prvenstveno vrijedi za naravne religije, ali ni objavljene nisu od toga posve imune, jer su povezane i s onim naravnim u čovjeku. "Kad neki narod prihvati takvu (objavljenju) religiju, nužno joj, dakako, utisne svoj pečat, ali unatoč tomu vjera ostaje nešto što nije moguće poistovjetiti s narodnim bićem... Mogli bismo reći, da religija spada to više k narodnom biću, što je više nacionalno obojena, što se više približava posebnosti naroda, što je odlučnije u povijesti nastupala u obranu njegovih prava i pospješivala njegov svestrani razvoj. Tako religija postaje također integracijska sila koja narod iznutra povezuje."⁸ "U kršćanskim se zemljama iz pokoljenja u pokoljenje postupno oblikovao neki određeni način shvaćanja vjere i življenja u skladu s njom. Konačno je s vremenom vjera prožela ljudski život i suživot... Tako je nastala kultura u kojoj svi imaju udjela i u koju se vjera uklapa kao bitni, dapače integrirajući element."⁹

Sve to, dakle, treba imati u vidu ako se hoće razumjeti mjesto i položaj religije/vjere u nekom narodu ili društvu. Postaje presudno kako pojedina organizirana religija u organiziranom društvu svjesno shvaća i praktično postavlja svoje institucionalne odnose s obzirom na društvo, državu i društvene/državne institucije.

2. Religiozna i politička zajednica

Sada nam valja razložiti kako Katolička Crkva shvaća vjeru i samu sebe kao zajednicu, sastavljenu od ljudi koji ujedno imaju i svoj etnički, nacionalni, grupni identitet, koji i kao građani pripadaju jednom konkretnom obliku društva, jednoj određenoj državi.

2.1. Crkva i država

Danas svako katoličko razmišljanje o odnosu Crkve i države polazi od ključnih načela, koja, uz općeljudsko, imaju i posebno kršćansko teološko značenje. To su: priznanje religijskog pluralizma u društvu; afirmativni stav prema vjerskoj slobodi u svakom društvu; autonomija vremenitih stvarnosti,¹⁰ društva i države u odnosu na religiju i Crkvu i obratno.

7 PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Promicati pastoral kulture*, Kršćanska sadašnjost (Dokumenti 121), Zagreb, 1999., br. 3.

8 V. GRMIČ, *V duhu dijaloga*, DZS, Ljubljana, 1986., str. 214.

9 PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Promicati pastoral kulture*, br. 27.

10 Romano GUARDINI o tome kaže: "Jedna od najdubljih crta pravog religioznog duha je u tome da priznaje naravnim stvarima i vrednotama njihovu relativnu autonomiju, a da ih ne reducira na njihov neposredni odnos prema religiji" (citirano kod: FRANC RODÉ, *Bog v evropski zavesti*, u zborniku: *Europa na razpotju*, Ljubljana, 1994., str. 142). Usp. u koncilskoj pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*, br. 36.

Na tim se načelima poslije Koncila razvija nova praksa koja nije, i ne može biti, u svim krajevima svijeta sasvim jednaka, pa je za cjelovito razumijevanje položaja Crkve potrebno voditi računa i o kulturno-historijskim prilikama. Razlike se najviše očituju po shvaćanju katoličanstva (katolištva)¹¹ i po njegovoj ukorijenjenosti u pojedinim zemljama; koliko je katoličanstvo dominirajući čimbenik u kojoj zemlji. O tome pak mora voditi računa i svaka država.

2.2. U odnosu na pluralno, više konfesionalno društvo

Može se reći da u današnjem svijetu jedva ima koja zemlja koja bi bila religiozno homogena, ali postoje zemlje u kojima je pojedina religija dominantna. S tim u svezi zaoštava se pitanje pojedinih religioznih elemenata kao sastavnica u identitetu pojedine nacije. Jednostavno nije moguće apstraktno, na jednak način, koncipirati odnose pojedine institucionalizirane religije i države, jer je različiti položaj pojedinog religioznog sustava u samom društvu. Sve religije jednako ne shvaćaju odnos prema društvu, državi i njezinim institucijama. U svim društvima postoje većinske i manjinske vjerske zajednice koje su, svaka na svoj način, u društvenoj interakciji. Katolička Crkva, dakako, ima jedinstvene svoje načelne stavove, ali se ipak pita koliko gdje katolički elementi prevladavaju u društvu. U tom smislu treba razlikovati vjeru, koliko je u osobama, od vjere, koliko je u kulturi. Ako moderno društvo znači pluralizam pogleda na stvarnost, pluralizam životnih stilova, vrijednosti, vjerovanja itd., kršćani se više ili manje stalno moraju prilagođivati toj situaciji, pa se prema tome ne može više razvijati ona ista kršćanska duhovnost koja je bila svojstvena tradicionalnom društvu, koje je bilo mnogo uniformnije sa socijalnog i kulturnog gledišta. Treba uzimati u obzir sekularizaciju kršćanske kulture koja je u sebi zadržala i kršćanske religiozne elemente, ali bez pravog osobnog odnosa prema Bogu. To je stanje takvo da nužno traži dijalog kao ključ odnosa.¹²

2.3. Laičnost države i društva

Ne ulazeći u povijest nastanka i razvoja tih pojmova, treba reći da su sada već nekako anakronični. Mislim da treba napustiti te stare, često ideološki preopćenito upotrebljavane izričaje, kao što je "laička država", "laičko društvo" s jedne strane, a s druge strane, "klerikalizam", i slične stvari. One su već sada prošlost. Pod "laičkim društvom" u Crkvi se obično konotira ono stanje u kojem prevladava tendencija da se Crkva i religiozne vrijednosti potpuno istisnu iz javnosti, da država svojim pozitivnim zakonodavstvom zadovolji sve, pa i, primjerice, obrednost, dajući svemu čisto svjetovni karakter. Država stvara svoj ritual kao nadomjestak za religiozne obrede. To je kulminiralo u komunističkoj državi, koja je bila prepuna toga parareligioznog rituala.

11 Taj izraz "katolištvo-katoličanstvo" upotrebljavam ovdje kao oznaku onoga sociološko-kulturnog elementa, koji ne mora biti uvijek identičan s katoličkom vjerom ili bar ne u čistom obliku.

12 Usp. moj članak: *Novi stavovi Katoličke Crkve u odnosu Crkve i države*, u: *Društvena istraživanja* 4 (1995.) 6 (20), str. 927-935.

Poslije sloma ideološke totalitarne države stvari se glede udjela religioznih elemenata u društvu mogu mirnije promatrati. Ulaskom u pluralističko društvo, koje se često naziva i civilnim društvom, i nakon što se Katolička Crkva i sama pozitivno dijaloški prema tome odnosi, normalno je da nastane i razvija se i neka konkurencija vrednota. Svijet je počeo pozitivno vrednovati i religioznu činjenicu u društvu. I kršćanstvo sa svojim zbiljskim vrijednostima ulazi u to pluralističko društvo ravnopravno. Tako se ispravlja ono što je kroz vrijeme borbe protiv religije i nekog bijega od spomena Boga stvaralo velike tenzije. Vidimo da su sada i u zapadnim društvima jaki pokreti povratka k "svetome", na neku, ne uvijek jasnu, religiju. Svi, uglavnom, prihvaćaju da religiozne činjenice budu slobodne i javne u društvu. Sve jasnija je i spoznaja da se društvo i država ne poistovjećuju.

U zapadnim zemljama već se nekako "primirio" taj trend u postojećim modelima, koji dobro funkcioniraju. U svim zemljama tranzicije se, pak, na drugi način ponovno postavlja pitanje kako u sklopu slobodnog udruživanja mjesto, svrhu i ulogu religijske zajednice i kako je pravno definirati unutar pravne države. Sve urgentnije, iako još ne posve jasno, izbija problem kako da se civilizacijski, povijesno pa, u određenoj mjeri, i prostorno definira položaj organiziranih religija.

Katolička Crkva želi ići sa svim čovječanstvom i zato joj pluralizam ne smeta, dapače pluralizam je za nju, ukoliko je izraz ljudske slobode, šansa da kao "služiteljica roda ljudskoga" ponudi i svoje vrednote.

Danas se pravo shvaćena laičnost države može manifestirati jedino u tome da država bude potpuno suverena na svome vremenitome području, a Crkva na svome duhovnome području. No, budući da su država i Crkva u službi čovjeka, istih ljudi, dužne su surađivati za ljudsko dobro. To je, što se Katoličke Crkve tiče, jasno. Sa strane Crkve, njezinih zajedničkih službenih stajališta više nema nikakve želje za presezanjem. Ona nastupa jedino kao jedna od etičkih instanci u društvu, time što preko svojih članova kao građana s drugim građanima unosi kršćanske vrijednosti u živo tkivo pluralnog društva.

Isto tako danas je, međutim, sve važnije da u slobodnom pluralnom društvu bude dovoljno snagâ koje će se suprotstaviti, ako bi ponovno dolazilo do stanja ideološkog monizma, kako god on bio obojen - ateistički ili kao ovaj ili onaj religiozni fundamentalizam,¹³ kojim bi religiozne vrednote općenito ili samo neke - od ove ili one religije - bile tjerane iz javnoga prostora.

2.4. Privatno i javno u religiji

Svaka vjerska zajednica unutar civilnog društva¹⁴ ima pravo da sa svojim vrednotama bude prisutna u javnome prostoru. Zato treba ponovno preispitati klasične

13 Fundamentalizam bismo možda danas trebali "interpretirati kao tjeskobnu reakciju, i stoga često nasilnu, protiv najdublje pometnje koja zahvaća sve povijesno-religiozne identitete u ovim posljednjim decenijama kraja milenija". Usp. Marco GUZZI, *Io sono - figure e contrafigure della identità umana alla fine dell'era moderna*, u: *Laurentianum* 35 (1994.) 2-3, str. 209.

14 O problematici civilnog društva i Crkve vidi moj članak: *Civilno društvo, Crkva i kršćani*, u: *Svesci* 96/1999. str. 82-85.

sintagme odvojenosti i privatnosti vjere. Privatnost vjere se ne može tumačiti kao da vjera nema pravo biti prisutna u javnome prostoru. Privatnost je pitanje samo osobe, osobnog prihvaćanja, ili neprihvaćanja vjere - to je stvar slobode. Ali osoba ima pravo i slobodu svoje misli i osjeća je iskazati i u društvu. Isto tako bi trebalo ponovno ispitati što znači odvojenost vjeroispovijedanja i društvena institucionalnost, da se ne dogodi izdvojenost Crkve, odnosno da organizirane religije budu i opet suparnička strana. Mora biti suradnja između Crkve i države - bilo koje legitimne države. To znači bez obzira koja bi bila država. Crkva mora surađivati sa svakom državom, koja je po volji svojih građana, na dobro ljudi, za zajedničko dobro.

Isto je tako potrebno u novim okolnostima nešto dublje promotriti odvojenost Crkve i države. To nije u praksi svih zemalja jednako, pa makar većina zemalja sa katoličkom većinom imaju to u Ustavu. Pogotovo se ne smije misliti da je to ujedno i odvojenost religije od društva, kao da je religija i njezine vrednote dosljedno samo privatna stvar, stvar čovjekove intime, kako su to suženo nastojali u zakone unijeti komunisti. Pojedine religije su prisutne i izrijeком u nekim demokratskim ustavima, a da je ipak zadržana odvojenost Crkve i države.

2.5. Kršćanska politika - kršćanska demokracija - kršćanske stranke

Budući da se u Europi uobičajilo politiku i političke stranke označavati i kršćanskim atributom, treba u vezi s time uvijek izgrađivati u društvu i svijest dobrog razlikovanja političkog i vjerskog. Ovdje možemo iznijeti samo najbitnije za ovo razlikovanje.

U politici je *kršćanski personalitet važniji od kršćanskog kolektiviteta*. To znači da kršćanin u politici ne argumentira teološkim, vjerskim argumentima, nego argumentima koji proizlaze iz autonomne konzistencije i zakonitosti ovozemnih stvarnosti.

Kršćanski nazor u politici ima u tom smislu dva vida: subjektivni (vjera je stvar osobe) i objektivni (vrijednosni sustav koji je temelj društvenog morala u krugu kršćanske kulture). Kršćanin kao slobodna osoba, vođen svojom kršćanskom savješću, želi stvoriti društvo koje najviše odgovara njegovu kršćanskom idealu (vrijednosnom sustavu temeljenom na Evandjelju, kršćanskoj tradiciji, katoličkom socijalnom nauku). Kršćanin se za taj ideal može zalagati u svakoj stranci, ali ako smatra da ga lakše može postići udruženo, udružuje se s istomišljenicima koji taj ideal prihvaćaju, bez obzira jesu li osobno kršćanski vjernici ili ne.

Političke stranke kršćanskog nazora stoga su nužno laičke – svjetovne, autonomne u političkim stvarima od crkvene hijerarhije. Njihova laičnost nije u protivljenju religiji, religijskim zajednicama ili u potiskivanju religioznih vrednota iz društva i društvene javnosti, nego u pravilnom razlikovanju ovozemnog i transcendentnog reda.

2.6. Sloboda vjere – sloboda savjesti

Danas vjerske slobode sve naglašenije idu u opseg zanimanja nevladinih udruga, kao i u opseg zanimanja politike, i političkih organizacija, domaćih i međunarodnih, te u opseg države i državnih institucija, ustava, sudstva i prava, ali se ispravno mogu shvatiti samo kroz načelo slobode ljudske savjesti i poštivanja ljudskog dostojanstva i slobode ljudskog udruživanja. Nitko, osim njih samih, nije nadležan da vjerskim zajednicama tumači što su njihove vjerske vrednote. Zato one same moraju biti međusobno u dijalogu (ekumenski i međureligijski dijalog), a ne trebaju im politički posrednici.

No u odnosu na vjerske vrednote nijedno društvo ne može biti sasvim nezainteresirano. Preko njih vjernici vrednuju i samo društvo. Društvo pak ne smijemo poistovjetiti s državom. Konkurencija vrednota u pluralnom društvu vrlo je osjetljivo pitanje. Zato je problem konkretnih vjerskih zajednica u svakom društvenom kontekstu mnogo složeniji, nego što je općenito demokratskim ustavima zajamčena sloboda savjesti i javnog ispovijedanja vjere. Društveno uvažavanje vjeroispovijedanja i položaj vjerske skupine, iako su neodvojivi od slobode savjesti, ipak uključuju i čitav niz konkretnih okolnosti koje se moraju poštivati, upravo radi same te slobode savjesti svakog pojedinog člana nekog društva. Među te okolnosti svakako pripada i osjećaj pripadanja određenoj religioznoj tradiciji, i osjećaj ugroženosti (istinite ili prividne) religioznog identiteta, pa i kad više nije u pitanju svjesna osobna vjera. Potrebna su i pravedna pravna rješenja, ali do njih se dolazi samo pravilnim vrednovanjem realnosti svih odnosa koji vladaju u društvu slobodnih ljudskih osoba, kojima država i njezine institucije služe.

2.7. Položaj povijesnih religija

Na religijskoj sceni svijeta, koji se danas globalizira, prisutna je velika živost. Zbog toga, čini se prijeko potrebnim da se na općesvjetskom planu ponovno promisli *svjetovno* značenje i položaj *povijesnih religija* (religijskih sustava) - ne toliko subjektiviziranih i novih sinkretističkih vjerskih skupina i vjerovanja. Te bi povijesne religije, pak, morale prihvatiti model pluriformnog, multikulturalnog svijeta, priznati autonomiju vremenitog, društveno-političkog uređivanja svijeta. S druge strane, u svjetovnoj, društvenoj i političkoj sferi mora se respektirati vrijednosna i etička snaga religija i njihova rasprostranjenost. Politika ne može biti nadležna za vrijednosti, ali ih je dužna respektirati. Politika mora biti etična, vodeći računa o konkretnom moralnom osjećaju naroda i pojedinih skupina, da ne bi dolazila u sukob s religioznim ljudima, povrijedila njihovu savjest.

Kad je riječ o svjetskom poretku, treba reći da religije ne stvaraju svjetski poredak, ali ne mogu biti ni iz njega isključene. Bez nekog nužnog etičkog suglasja na razini svijeta ne može se uspostaviti trajniji svjetski poredak. Golo pak pragmatičko suglasje u tom smislu nije nikakvo jamstvo mira i pravednih odnosa među narodima, ljudskim skupinama. To je tada samo poredak - od jednog rata do drugog, kako to osobito zorno pokazuje novija povijest.

2.8. Religije i traganje za etičkim konsenzusom

Može li se međureligijskim dijalogom doći do nužnog etičkog suglasja? Mislim da može, ali ne svođenjem religiozne problematike na opći nazivnik, neke opće religijske kulture. Takve ideje ionako mogu biti samo plod frustrirane sekularizacije modernog društva. Treba poštivati identitet i u određenoj mjeri stečeni povijesni udio svake pojedine religije u kulturi. Svjetski poredak zato mora voditi računa o velikim povijesnim religijama, kulturama njima nadahnutima, njihovoj etici i njihovoj rasprostranjenosti na zemlji. To je, očito, najteži dio u dijalogu – i onom ekumenskom (unutar kršćanstva) i onom međureligijskom. Potrebna je suradnja a ne miješanje religija. Treba se učiti živjeti uz razlike.

Nesporazumi se pojavljuju zbog "pučke" nesposobnosti razlikovanja što je vjersko a što nacionalno, vremenito i vječno, koliko se to jedno s drugim prožima. To treba, očito, hitno, ali znalački, raščišćavati. Nijedan kompetentan katolički teolog ili iskren katolički intelektualac ne zastupa teze poistovjećivanja etničnosti s katolicizmom, ni općenito vjerskog s nacionalnim.

2.9. Vjerski simboli u pluralnom društvu

U tome kontekstu postavlja se i sasvim praktično pitanje upotrebe vjerskih simbola u društvene svrhe. Imajući sve već rečeno u vidu, zapravo bismo svi zajedno morali shvatiti da nije nipošto dobro da se simboli, ove ili one konfesije, postavljaju u središte političkih procesa, ako se uistinu želi pravo demokratsko i pluralno društvo. To se ne bi smjelo činiti i zbog samog dostojanstva vjere i njezina pozivanja na Boga i višu stvarnost, te radi poštovanja transcendencije kojoj drugi pristupaju na druge načine. Prihvatanje pluralizma sasvim se lijepo može spojiti s kršćanskim shvaćanjem ljudskoga života. Kršćansko shvaćanje sadrži povijesnu dimenziju – ono je put; uzima u obzir ljudski grijeh i nesavršenost svake ljudske zajednice, teži prema potpunijoj spoznaji do dovršetka vjere u Božjoj punini.

I na kraju valja reći da nijedna vjerska zajednica, koliko god bila većinski prisutna u nekom narodu, ne može pitanje svoga stvarnog i funkcionalnog položaja u suvremenom društvu riješiti sama. Mislim da je toga Katolička Crkva dosta svjesna. Slobode koje traži pojedina većinska vjerska zajednica za sebe ne bi smjela nijekati drugima. Evo ovih je dana Papa u Indiji izjavio da svaki čovjek u skladu sa svojom savješću mora imati slobodu i na promjenu svoga pripadanja religiji. U tom se kontekstu postavlja pitanje metode naviještanja vjere (misionarenje), što na svoj način svaka religija uključuje kao svoje univerzalno poslanje. Treba zato pronalaziti suvremen način vjerskog svjedočenja bez neprimjerenog zelotizma (fanatizma), uz toleranciju i poštivanje različitosti putova k istini spasenja u slobodi savjesti povezanoj s dužnošću prijanjanja uz spoznatu istinu.

Religije imaju, svaka pojedina, svoju povijest i svoj kulturno-povijesni kontekst, što je za Europu osobito važno. S tim treba računati. Ali religije imaju i nešto zajedničko što treba tražiti i podupirati za općečovječansko dobro.

CHRISTLICHE AUFFASSUNG ÜBER DEN ORT UND DIE ROLLE DES GLAUBENS IN DER GESELLSCHAFT

Zusammenfassung

Der Verfasser ist bemüht, die Problematik, die mit dem Ort und dem Stellenwert des Glaubens in der Gesellschaft verbunden ist, im Rahmen des zeitgenössischen Weltgeschehens zu verdeutlichen. Er ist sich dessen bewusst, dies nur fragmentarisch verwirklichen zu können. Die Auslegung vollzieht sich auf zwei Ebenen: auf der substantiellen Ebene - das christliche Glaubensverständnis selbst, bzw. seine Auffassung von der Religion und der Beziehung zwischen Religion und Kultur, - und auf der prozeduralen Ebene - wie können der Ort und die Rolle des Glaubens/der Religion in der Gesellschaft praktisch bestimmt werden.

Der Glaube im christlich-theologischen Verständnis ist ein gegenseitiger Akt, in dem der Mensch zu Gott und Gott zum Menschen in Beziehung tritt, und gleichzeitig ein gegenseitiger Akt des Glaubens, insofern dieser ein Gemeinsamkeit stiftender Faktor ist. Der Glaube wird erläutert auch als Religion, als Vielheit der Symbole. In der menschlichen Gesellschaft lebt die Religion durch ihre Symbole, Riten und Bräuche und wird somit zum Ausdruck des menschlichen Zusammenseins. In jeder kollektiven Bewusstseinsbildung, die ein Zusammengehörigkeitsgefühl an den Tag bringt, spielt der Glaube, in Symbolen bekundet, eine wichtige Rolle. Ethnische und gesellschaftliche Identitäten sind stets auch durch die Zugehörigkeit zu einer Religion gekennzeichnet.

Im zweiten Teil versucht der Verfasser, das Verständnis vom Ort und dem Stellenwert des Glaubens konkret an der Katholischen Kirche, in einer konkreten Gesellschaft und in einem bestimmten Staat aufzuzeigen, sowie das kirchliche Selbstverständnis als Gemeinschaft, die sich aus Menschen mit ihrer ethnischen, nationalen und Gruppenidentität zusammensetzt, darzulegen. Dieser Teil wird primär im Hinblick auf jene Länder erläutert, die sich in einer Phase des Übergangs befinden und sich erst jetzt dem Pluralismus in der Gesellschaft und dem Säkularismus der modernen Welt öffnen.

Daraus ergeben sich viele Fragen: Wie sollen nun die Beziehungen der Kirche zum Staat gestaltet werden? In welcher Weise können Glaubensfragen und -aussagen in der Öffentlichkeit behandelt werden? Welchen Einfluss auf die Gesellschaftsordnung übt die Religion aus? In welcher Beziehung stehen Glaube und Politik? Auf welchen Wegen soll die Suche nach einem ethischen Konsens erfolgen?